

A NEMZETI KORLÁTOZÁSOK HATÁSA A NATO-MŰVELETEK VÉGREHAJTÁSÁRA

THE EFFECT OF THE NATIONAL LIMITATIONS ONTO THE EXECUTION OF NATO OPERATIONS

A NATO válságkezelő műveletekben részt vevő katonai alakulatokra vonatkozó nemzeti fenntartások lényegesen befolyásolhatják a műveletek végrehajtását. A nemzeti fenntartások problematikájának megoldása régóta a NATO felsőszintű politikai és katonai vezetés napirendjén szerepel, de a megoldás még várat magára. A nemzeti fenntartások kezelhetőségére vonatkozó javaslatok sikere a jövőbeni NATO válságkezelő műveletek megindításának is feltétele lehet.

National caveats relating to the military troops participating in NATO crisis response operations may have a serious impact on conducting the operations. Solving the problem of the national caveats has already been long time on the Agenda of NATO high level political and military leadership but it is still far from being solved. The success of different proposals for managing national caveats may be a condition of the future NATO crisis response operations.

BALKÁNI MŰVELETEK

A nemzeti korlátozások kérdése nem ismeretlen a NATO politikai és katonai vezetői számára, hiszen ezek minden eddigi NATO műveletben lényegesen befolyásolták a parancsnoki döntéseket. A délszláv műveletek idején a NATO európai erők főparancsnoki (SACEUR) tisztségét betöltő *Wesley Clark* tábornok visszaemlékezésében így ír a nemzeti korlátozások befolyásoló hatásáról:

„A NATO parancsnokok parancsait óráról órára felül kellett vizsgálni a nemzetek vétója szempontjából is. Gyakorlattá vált az ENSZ műveletekből átvett, „red carding”-nak nevezett módszer,¹ amely alapján a nemzeti alakulatok visszavonták erőiket a felettes parancsnokaik által elrendelt akciókból, vagy kivonták magukat bizonyos művelet végrehajtása alól. A boszniai műveletek ideje alatt tanúi lehettünk olyan eseteknek, amikor a nemzeti erők — állítólag otthonról kapott utasítások alapján — egyszerűen visszautasították a parancsok teljesítését. Gyakran előfordult, hogy az alárendelt személyek a helyszínen emeltek kifogást valamely parancs végrehajtása ellen. Hasonlót tapasztalhattunk a légi művelet során, amikor a nemzetek váratlanul azt a parancsot adták a pilótáknak, hogy valamely küldetést ne teljesítsenek, vagy valamely célt ne támadjanak. Ez olyan helyzet volt, amellyel az amerikai tisztek ritkán szembesültek személyesen, többnyire azért, mert ritkán szolgáltak nemzetközi hatóság irányítása alatt. Kétségtelen azonban, hogy ha a nemzetközi hatóságtól származó parancs ellentétben állt volna a Washingtonból kapottakkal, ők is a washingtoni utasításokat követték volna. Mindez egyébként nem állt ellentétben a Szövetség szabályaival. Mindenki számára egyértelmű volt, hogy a nemzetek mindig is fenntartották maguknak a katonai alakulataik feletti végső rendelkezési jogot, és azt, hogy a nemzetközi parancsot bármikor, amikor csak így döntenek, felülírják.”²

Ugyancsak a koszovói bombázásokkal kapcsolatban érvényesített nemzeti korlátozásokra hivatkozik *Everett*, aki megemlíti, hogy az 1999-es NATO műveletek során több tagország is a bombázásokkal szembeni álláspontra helyezkedett,

¹ A kialakult gyakorlat szerint a közös műveletben részt vevő nemzetek kijelölnek kontingensükből egy képviselőt (ú.n. „red card holder”), aki a hazai utasítások (fenntartások) figyelembe vételével jelzi a nemzetközi parancsnokság felé, ha az adott nemzeti kontingens valamely művelet végrehajtásában nemzeti korlátozás miatt nem vehet részt.

² CLARK, Wesley K.: *Waging Modern War — Public Affairs*, New York (2001), p. 399.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

és helyette inkább az Albániába özönlő menekültek számára történő segítségnyújtást preferálta. A szerző kifejti, hogy mind a bombázás, mind a humanitárius segítségnyújtás ugyanannak a NATO balkáni műveletnek a különböző elemei voltak, amelyek során a szövetséges nemzetek — döntésük szerint — pénzzel, ellátmánnyal, más képességekkel, vagy harci eszközökkel járultak hozzá a küldetéshez. A nemzeti fenntartások annak érdekében születtek, hogy lehetővé tegyék az alakulatoknak a „NATO zászló alatti” feladat-végrehajtását, kifejezve legalább a törekvés egységét, egyidejűleg viszont olyan területekre korlátozták a misszió végrehajtását, amelyekre vonatkozóan a résztvevő nemzetek a honi politika és közvélemény támogatását megkapták.³

A 2004. márciusi, koszovói zavargások ismét ráirányították a figyelmet a nemzeti korlátozások kérdésére. A 19 halálos áldozatot, több száz sebesültet követelő gyújtogatások és tömegmegmozdulások KFOR illetve UNMIK általi „kezelése” bebizonyította, hogy a nemzeti korlátozások megbénítják a több nemzeti erő cselekvését, legyenek azok akár NATO, akár ENSZ-irányítás alatt. A KFOR és az UNMIK egyaránt heves kritikát kapott zavaros és koordinálatlan válaszlépései miatt, és egyesek szerint „megbuktak a kisebbségek védelmére kapott mandátumuk teljesítésében”⁴, hiszen nem reagáltak a helyi rendőrség segítségkérésére. A megfogalmazott vádakkal szemben a KFOR illetékesei azzal védekeztek, hogy a KFOR erőknél a helyi erőszakos cselekményekre történő megfelelő reagáló képességét súlyosan korlátozták a művelet-végrehajtási szabályok (Rules of Engagement) és a nemzeti korlátozások, amelyek a fegyverhasználatot csak önvédelmi helyzetekben engedték meg. Az erő telepítését csupán Koszovó bizonyos körzeteiben tették lehetővé, vagy előírták, hogy a KFOR alárendeltségében tevékenykedő nemzeti alakulatoknak bizonyos akciók végrehajtásához nem a KFOR parancsnoki struktúra, hanem saját nemzeti hatóságaik jóváhagyását kell kérni.⁵ A *Human Rights Watch* témával foglalkozó korabeli elemzése szerint „a KFOR-ban hiányzik a tényleges parancsnoki irányítás és vezetés. Elméletileg Kammerhoff altábornagy a KFOR parancsnok, de ez csak protokolláris. A napi döntéseket gyakorlatilag a nemzeti kontingensek hozzák meg, akik a nemzeti hatóságoktól kapják az instrukciókat, és Kammerhoff utasításai csak másodlagosak.”⁶ A KFOR erő 2004-es „leszereplését” követően a NATO az egész műveletet átalakította, és a nemzetek megszüntették azokat a korlátozásokat, amelyek a KFOR erő műveleti reagáló-képességét korlátozták.⁷

A NATO IRAKI KIKÉPZŐ MISSZIÓJA

A nemzeti korlátozások sokszínűsége a NATO iraki kiképző missziójának (NATO Training Mission-Iraq — NTM-I) végrehajtására is hatással volt. Az együttműködő államok sok esetben olyan műveleti kööttségeket állapítottak meg, amelyek nem álltak teljesen összhangban a 2004. júniusi, isztanbuli csúcsértekezleten tett politikai kötelezettség-vállalásaikkal. Irak kifejezett kérése⁸ ellenére ugyanis a tagállamok többsége — a nemzeti korlátozások miatt — nem küldött alakulatokat Irakba, így a kiképzések jelentős része csak külföldön valósulhatott meg.⁹ Emellett a nemzetek közül többen nem já-

³ EVERETT, Michael L.: Merging the International Security and Assistance Force (ISAF) and Operation Enduring Freedom (OEF): A Strategic Imperative — USAWC Strategy Research Project (2006) — U.S. Army War College — Internet: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/ksil338.pdf> (Letöltés: 2009. október 19.), p. 10.

⁴ „having failed in their mandate to protect minority communities”

⁵ PATERSON, Tony: German troops 'hid like rabbits' in Kosovo riots — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/1461366/German-troops-hid-like-rabbits-in-Kosovo-riots.html> (Letöltés: 2009. október 19.)

⁶ Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo, March 2004 — Human Rights Watch, July 2004, Vol. 16, No. 6(D) — Internet: <http://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/3.htm> (Letöltés: 2009. október 18.), p. 10., para. 4.

⁷ COOK, Frank (General Rapporteur): NATO Operations: Current Priorities and Lessons Learned — Committee Report (158 DSC 08 E bis), 2008 Annual Session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=1476> (Letöltés: 2009. október 18.), para. 79., 80., 85.

⁸ Irak kérése arra irányult, hogy a NATO nyújtson kiképzési támogatást a biztonsági erő tagjai számára Irakban. Amint Hazim al-Sha'lan, akkori iraki védelmi miniszter a NATO vezetőknek kifejtette, „az irakiaknak látniuk kell, hogy a biztonsági erőket a városaikban és a provinciáikban képezik ki. Csak ezen a módon építhető ki a bizalom Irak jövőbeni biztonsági erői iránt.” Ld. LYNCH, Rick — JANZEN, Phillip D: Looking to the Future: NATO Training Mission-Iraq — Joint Force Quarterly, Issue 40 — Internet: http://www.army.mil/professionalwriting/volumes/volume4/may_2006/5_06_2.html (Letöltés: 2009. október 12.)

⁹ Az iraki kiképzésével kapcsolatos vitát részletesebben ld. TAYLOR, Claire: NATO: The Istanbul Summit - - Research Paper 04/60, 26 July 2004 - House of Commons Library — Internet: <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2004/rp04-060.pdf> (Letöltés: 2009. október 21.), pp. 16-19.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

rultak hozzá ahhoz sem, hogy a nemzetközi parancsnokságokon külszolgálatot teljesítő katonáikat a nemzetközi parancsnokság az iraki műveleti területre vezényelje. *David Patreaus* altábornagy, az NTM-I egykori parancsnoka szerint ez a földrajzi megkötés nem tekinthető valódi nemzeti fenntartásnak, hiszen csupán arról van szó, hogy egyes nemzetek úgy döntöttek, hogy nem küldenek kiképzőket Irakba. Értelmezése szerint a nemzeti fenntartások a már műveleti területen levő személyek tevékenységét (jelen esetben pl. a kiképzés lefolytatását) korlátozzák.¹⁰ 2005 februárjában, a NATO védelmi miniszterek nizzai informális tanácskozásán *Donald Rumsfeld*, az USA akkori védelmi minisztere az NTM-I körül kialakult helyzetet ahhoz hasonlította, amikor egy kosárlabdacsapat tagjai hónapokig együtt edzenek, majd mielőtt a mérkőzésre sor kerülne, a csapat néhány tagja bejelenti, hogy nem hajlandó játszani a meccsen. „Mindenkinek joga van ilyen döntést meghozni”, érvelt *Rumsfeld*, „de nem akkor, ha már hónapok óta együtt edz a többiekkel.”¹¹

Mindemellett, a nemzetek nem csak területi fenntartásokkal éltek, hanem különböző, a művelet-tervezők által előre nem látható korlátozásokat, illetve követelményeket állapítottak meg, például a vezénylés időtartamára, a vezénylést megelőző kiképzésre, a vezénylés idején esedékes szabadságolásra, és más személyzeti kérdésekre vonatkozóan.¹² *Everett* 2006-ban írt munkájában szintén megemlíti, hogy az NTM-I keretében 11 tagállam vezényelt katonákat Irakba, és szinte valamennyi nemzeti korlátozásokat állapított meg a szolgálati feladatok végrehajtására vonatkozóan. Példaként hivatkozik Magyarországra, Portugáliára és Romániára, amelyek nem engedték meg katonáiknak, hogy elhagyják a szigorúan védett ún. zöld zónát. A lengyel alakulatok csak önvédelemre használhatták fegyvereiket, a norvégokat nem lehetett olyan helyre küldeni, ahol nagy volt a valószínűsége annak, hogy közvetlen harci cselekmény részeseivé válhatnak.¹³

AFGANISZTÁN

A nemzeti fenntartások problematikája a NATO afganisztáni szerepvállalásával összefüggésben kapott különös hangsúlyt. Általános szakértői vélemény szerint az afganisztáni misszió egyik legnagyobb fogyatékosága az egységes szövetségi elképzelés hiánya, hiszen alapvető eltérések figyelhetők meg a tagállamok törekvéseiben, és a misszióhoz való viszonyulásukban. Van olyan álláspont, amely szerint Afganisztán kérdésében az a fő különbség az USA és európai szövetségesei között, hogy Washington — szemben az európai államok többségével — nemzetbiztonsági kérdésnek tekintti az afganisztáni beavatkozást.¹⁴ Jól mutatja a nézetkülönbségeket az is, hogy az afganisztáni misszióban részt vállaló országok többsége nem háborúra, hanem békefenntartó szerepre készült, de még azokat is váratlanul érte a harcok komolysága és veszélyessége, amelyek készek voltak a fegyveres akciókra (pl. Kanada).¹⁵

Az afganisztáni csapat-állomásoztatással kapcsolatos nézetkülönbségek, és az ezzel összefüggésben körvonalazódó ellentmondások, közelebbről pedig az alakulatok feladat-végrehajtására vonatkozó, sajátos nemzeti korlátozások kiéleztek a szövetségeseik közötti ellentéteket. Amíg ugyanis pl. az amerikai, a brit, a kanadai és a holland alakulatok Afganisztán déli részén folytattak komoly harcokat, és szenvedtek sokszor súlyos veszteségeket, addig Franciaország, Németor-

¹⁰ Presenter: NATO Training Mission Iraq Commander Lt. Gen. David Patreaus — DoD Briefing on NATO Training Mission in Iraq, February 10, 2005 — Internet: <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1707> (Letöltés: 2009. október 13.)

¹¹ BANUSIEWICZ, John D.: 'National Caveats' Among Key Topics at NATO Meeting — Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=25938> (Letöltés: 2009. október 17.)

¹² Ilyen nemzeti korlátozás volt egyebek mellett egyes biztonsági alakulatok számára annak megtiltása, hogy járműkonvojokat biztosítsanak, vagy egyes alakulatok személyi állománya szolgálati helyének a bagdadi nemzetközi zónára korlátozása. Ld. LYNCH — JANZEN, ref. 8.

¹³ EVERETT, ref. 3., p. 11.

¹⁴ European Governments Place Restrictions On Nato Forces In Afghanistan — Internet: <http://209.85.129.132/search?q=cache:E6VG5pfzH8QJ:www.turkishweekly.net/news/87369/-european-governments-place-restrictions-on-nato-forces-in-afghanistan.html+%22national+caveat%22&hl=hu&gl=hu&strip=1> (Letöltés: 2009. október 15.)

¹⁵ SAIDEMAN, Stephen M.: Caveats, Values and the Future of NATO Peace Operations — CIPS Policy Brief October 2009 — Internet: http://www.socialsciences.uottawa.ca/cepi-cips/eng/documents/CIPS_PolicyBrief_Saideman_Oct2009_000.pdf (Letöltés: 2009. október 30.), p. 1.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

szág és Olaszország csak a nyugodtabb északi tartományokban vállalta a feladat-végrehajtást. Kommentátorok ezzel összefüggésben egyenesen megkérdőjelezték az afganisztáni stabilizáló műveletek sikeres végrehajtásának lehetőségét, amelyeknek feltétele lenne, hogy a tagállamok nagyobb létszámú csapatokkal vegyenek részt, és nagyobb döntési rugalmasságot biztosítsanak a műveletet irányító parancsnoknak.¹⁶

Még sarkosabb vélemény szerint az ISAF-alakulatokra vonatkozó nemzeti korlátozások körül kialakult helyzet a NATO legsúlyosabb belső válságát idézte elő a hidegháború óta. *Saideman* szerint a NATO gyakorlatilag három részre szakadt: az egyik csoportba azok az országok tartoznak, amelyek jelentős erők állomásoztatásával és a harcokban való aktív részvételükkel sokkal többet kockáztatnak, mint amit a koalíciós műveletekben való részvételük politikai/diplomáciai hozadékaént elkönnyelhetnek. A második csoportba azokat az országokat sorolja, amelyek már eleve egy népszerűtlen katonai művelethez csatlakoztak, és részvételüket hiába próbálják a lehető legbiztonságosabbra szorítani, a kormányok folyamatos belpolitikai támadásoknak vannak kitéve. A harmadik csoportot maga az USA jelenti, amely a koalíciós együttműködés nehézségeit már Koszovó óta tapasztalja, és — ha tehetné — inkább egyedül vívná meg az afganisztáni háborút. *Saideman* úgy véli, hogy ez a szakadás azt fogja eredményezni, hogy a jövőben egyik csoportba tartozó ország sem fogja szorgalmazni NATO-művelet megindítását.¹⁷

A nemzeti korlátozásoknak az afganisztáni műveletek eredményességére gyakorolt hatásával a NATO legfelsőbb szintű politikai és katonai vezetésének is foglalkoznia kellett. Számos fórumon az ISAF művelet végrehajtásával kapcsolatos komoly nehézségként fogalmazódott meg, hogy több olyan NATO-tagállam, amely csapatokat állomásoztat Afganisztánban, szigorú nemzeti fenntartásokkal korlátozza alakulatai alkalmazhatóságát. A NATO parlamenti közgyűlése által felállított bizottság 2004. évi jelentése szerint a kiterjedt nemzeti korlátozások azt eredményezték, hogy az akkor 8800 fős katonai erőnek csupán egyharmada volt harcoló alakulat. A jelentés a helyzetet úgy összegezte, hogy az ISAF „túl kicsi és túl korlátozott” ahhoz, hogy hatáskörét Kabulon túl is kiterjessze.¹⁸

2005-ben, az akkori Szövetséges Erők európai főparancsnoka, *James Jones* tábornok az ISAF-műveletek déli területekre történő kiterjesztésével kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy „nem garantálható”, hogy a különböző nemzeti fenntartások nem fogják befolyásolni a műveletek végrehajtását. Kifejtette, hogy minden szuverén nemzetnek jogában áll, hogy korlátokat állapítson meg azzal kapcsolatban, hogy saját nemzeti erői milyen feladatot, és hol hajthatnak végre. Elismerte, hogy a nemzetek dönthetnek úgy is, hogy fegyveres erők például nem vesznek részt offenzív műveletekben, vagy, hogy a sokkal veszélyesebbnek tartott déli régiókban nem hajthatnak végre feladatot. Utalt azonban arra, hogy habár a nemzeti fenntartások „sokkal bonyolultabbá teszik egy parancsnok életét”, az ilyen korlátozások mindig is létezni fognak, és végeredményképpen nem befolyásolják a műveletek sikeres végrehajtását.¹⁹ *Jones* tábornok diplomatikus és megengedő probléma-megfogalmazása különösen annak fényében figyelemre méltó, hogy egy évvel korábban még a nemzeti korlátozásokat olyan „rákfené”-nek titulálta, amely „felemészti műveleti képességeinket, és azon képességünket, hogy teljesítsük a küldetéseinket”.²⁰

¹⁶ NYE, Joseph S.: NATO after Riga — Internet: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye40> (Letöltés: 2009. október 10.)

¹⁷ SAIDEMAN, ref. 15., p. 2-3.

¹⁸ LELLOUCHE, Pierre (General Rapporteur): Operations in Afghanistan and the expanding NATO role — Committee Report, 2004 Annual Session (158 DSC 04 E rev. 1) — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=504> (Letöltés: 2009. október 19.), para. 69.

¹⁹ GARAMONE, Jim: Afghanistan NATO's Top Mission, Commander Says — Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=18020> (Letöltés: 2009. október 10.)

²⁰ „a cancer that eats away at our operational capability and our ability to accomplish our missions”. Ld. Prague to Istanbul: Ambition versus Reality - 21st International Workshop on Global Security, Berlin, 7-10 May 2004, "Global Security: A Broader Concept for the 21st Century" — Internet: http://www.cedr.org/2004book/Gen_Jones.htm (Letöltés: 2009. október 20.). *Jones* tábornok véleménye évekkel később sem sokat változott, ld. YOST, David S.: An interview with General James L. Jones, USMC, Retired, Supreme Allied

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

A nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos probléma megoldásának fontosságát jelzi, hogy 2005 novemberében a NATO parlamenti közgyűlése külön határozatban foglalkozott a kérdéssel. Határozatában a közgyűlés mindenek előtt emlékeztetett arra, hogy míg a 2004. májusi, koszovói tüntetések idején a nemzeti fenntartások jelentősen korlátozták a NATO reagáló képességét, a NATO azóta jelentős lépéseket tett e téren, és a nemzetek megszüntették a KFOR-erőkre vonatkozó nemzeti korlátozások nagy részét, amelynek köszönhetően a Koszovóban állomásozó erők sokkal rugalmasabbak, és a jövőben előforduló incidensek tekintetében sokkal reagálóképesebbek lettek. A határozat ugyanakkor megjegyzi, hogy a nemzeti korlátozások Afganisztánban továbbra is súlyos problémát jelentenek, amit az is jól érzékeltet, hogy a NATO afganisztáni erőinek parancsnokai folyamatosan különböző nemzeti fenntartásokra hivatkoznak, mint amelyek lényegesen akadályozzák a misszió tervezését és végrehajtását. A közgyűlés is elismerte ugyanakkor, hogy a szuverén nemzeteknek joguk van meghatározni azokat a feltételeket, amelyek alapján részt vesznek egy misszióban, de hangsúlyozta, hogy e feltételek ismertek kell, hogy legyenek a misszió többi résztvevői számára még a műveleti területre települést megelőzően, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a tervezési eljárás túlzott komplikációja. Végeredményképpen a közgyűlés felhívta a NATO-tagállamok kormányait és parlamentjeit, hogy csökkentsék a lehető legkisebb mértékre a be nem jelentett korlátozások alkalmazási körét, valamint vizsgálják rendszeresen felül a speciális fenntartásokat abból a szempontból, hogy melyeket lehet eltörölni, tekintettel a műveleti környezetben bekövetkező változásokra, és a nemzeti kontingens számára elérhető forrásokra.²¹

A nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos helyzetet azonban a fenti közgyűlési határozat sem változtatta meg látványosan. A NATO parlamenti közgyűlése által felállított bizottság 2006-os tavaszi jelentéseiben azt állapította meg, hogy a nemzeti fenntartások továbbra is korlátozzák a műveletek tervezését és végrehajtását, és komoly aggodalomra ad okot az, hogy a még létező korlátozások jelentősen gyengíthetik az ISAF-et afganisztáni jelenlétének kiterjesztésekor. A jelentések kiemelik, hogy a nemzeti korlátozások elsősorban a művelet-végrehajtási szabályokkal (ROE) és a földrajzi mobilitással kapcsolatosak, és a tevékenységet inkább a békefenntartásra korlátozzák, nem pedig a hadviselésre vonatkoznak.²²

A 2006. évi rigai csúcstalálkozón a NATO akkori főtitkára, *Jaap de Hoop Scheffer* külön kiemelte a nemzeti fenntartások problémáját, és hangsúlyozta azok negatív hatását a parancsnoki döntéshozatalra, valamint a műveleti hatékonyságra.²³

A csúcstalálkozón végül a tagállamok feloldották afganisztáni csapataikra vonatkozó nemzeti fenntartásaik nagy részét, amelynek köszönhetően a — 2006-s létszám szerinti — 32 000 fős ISAF erőből mintegy 26 000 fő a NATO-parancsnokok utasításainak megfelelően, területi korlátozás nélkül hajthatta végre feladatát.²⁴ Emellett, a Rigában elfogadott, és a köztudatba csak ún. „in extremis klauzula” néven meghonosodott kötelezettségvállalás szerint a nemzeti

Commander Europe (SACEUR), 2003-2006 — NATO Defense College, Research Paper no. 34 (January 2008) — Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=CAB359A3-9328-19CC-A1D2-8023E646B22C&lng=en&id=55165> (Letöltés: 2009. október 20.), p.6. Ld. még RASHID, Ahmed: A Taliban Comeback? — Internet: <http://yaleglobal.yale.edu/content/taliban-comeback> (Letöltés: 2009. október 20.)

²¹ Resolution 336 on Reducing National Caveats — NATO Parliamentary Assembly, 15 November 2005, Copenhagen, Denmark — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828> (Letöltés: 2009. október 20.)

²² „peace keeping rather than war fighting”. Ld. KOENDERS, Bert (General Rapporteur): Afghanistan and the Future of the Alliance, Committee Report (068 PC 06 E), 2006 Spring session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=924> (Letöltés: 2009. október 18.), para. 27. Ld. még MIRANDA-CALHA, Julio (General Rapporteur): Lessons Learned from NATO's Current Operations — Committee Report (061 DSC 06 E), 2006 Spring session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=920> (Letöltés: 2009. október 18.), para. 9.

²³ "I've spoken out repeatedly, and I'll do it here again this morning, about national caveats that take away a commander's flexibility and undermine our operational effectiveness." Ld. BRANSTEN, Jeremy: NATO: Afghanistan Overshadows Other Issues At Summit — Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073040.html> (Letöltés: 2009. október 11.)

²⁴ ESZES, Boldizsár — VASTAGH, László: Gondolatok a NATO-csúcs kapcsán — Internet: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/magyar_honved/gondolatok_a_nato-csucs_kapcsan (Letöltés: 2009. október 10.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

korlátozásokat megfogalmazó országok is egyetértettek abban, hogy végszükség esetén lehetővé fogják tenni csapataik számára, hogy más NATO-erők segítségére siessenek a teljes afganisztáni műveleti területen.²⁵ Habár a kommentátorok felhívják a figyelmet arra, hogy a „végszükség” fogalmát nem dolgozták ki, így annak tartalma meglehetősen bizonytalan,²⁶ a NATO főtitkára kifejtette, hogy „valódi végszükség” (real emergencies) esetén a szükséges erők haladéktalanul, vagyis a nemzetek kormányaival való további konzultáció nélkül az ISAF parancsnokának rendelkezésére fognak állni. Úgy fogalmazott, hogy „nem vitakérdés az, hogy mi minősül végszükségnek (...) a végszükség kérdésében egyedül egy ember dönt, és ez az ISAF parancsnoka”.²⁷ Habár a tanácskozást lezáró hivatalos nyilatkozat kifejezetten nem nevesítette a nemzeti korlátozásokat, mégis utalt azok eltörlésének szükségességére, amikor hangsúlyozta, hogy a tagállamok megerősítik a Szövetség tagjainak erős szolidaritását, és biztosítják azt, hogy az ISAF rendelkezzen a misszió sikeres folytatásához szükséges erővel, erőforrásokkal, és rugalmassággal.²⁸

A nemzeti korlátozások helyzete ugyanakkor a rigai csúcstalálkozó után csak kis mértékben változott. A súlyos brit veszteségek, és néhány szövetséges ország — nemzeti korlátozások miatti — kifogásai komoly felháborodást okoztak a brit hadseregben, és mindez heves vitát váltott ki a brit parlamentben is,²⁹ amelynek okán, 2007. elején *Tony Blair*, akkori brit miniszterelnök felszólította az európai szövetségeseket, hogy a rigai csúcstalálkozón tett ígéretükhöz híven, a „maximális kollektív erőfeszítés” (maximum collective effort) elve alapján vegyenek nagyobb súllyal részt a műveletekben.³⁰ A nemzeti korlátozó intézkedésekkel kapcsolatban a britek negatív példaként említették egyebek mellett Németországot, amelynek alakulatai például nem hajthattak végre éjszakai műveleteket.³¹ A brit legfelsőbb katonai vezetés részéről *Lord Inge*, egykori vezérkari főnök sajtónyilatkozatában úgy fogalmazott, hogy a nemzeti korlátozások magát a Szövetséget bénítják meg. Véleménye szerint „[H]a egy olyan összetett és veszélyes műveletet kell végrehajtani, mint ez, és egyes NATO-nemzetek nem vesznek részt teljes erőből a „játékban”, mindez jelentősen megnehezíti a parancsnok dolgát, hiszen a csapatok felét nem használhatja. Ez ellenétben áll az alapvető katonai elvekkel.” Kifejtette, hogy végeredményképpen mindez „hosszútávon aláássa a NATO hitelességét, hiszen nem tud az ehhez hasonló katonai kihívásoknak megfelelni”.³²

Biztató fejleményként a NATO Védelmi és Biztonsági Bizottsága (Defence and Security Committee — DSC) 2007. szeptemberi, afganisztáni látogatása során megállapította, hogy Riga óta a nemzeti fenntartások csökkentek, és a déli területeken harcoló alakulatok számára nincsenek megállapítva lényeges korlátozások. A Bizottság ugyanakkor jelentésében megemlíti azt is, hogy *Dan McNeill* tábornok, az ISAF erők akkori parancsnoka a még fennmaradó nemzeti korlátozásokat is nyugtalanítóknak (vexing) nevezte, leszögezve, hogy azok még mindig jelentősen korlátozzák a katonai erők

²⁵ Visit to Afghanistan [Defence and Security Committee], 3-8 September 2007, Rev 1 — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.Asp?SHORTCUT=1301> (Letöltés: 2009. október 11.), para. 12.

²⁶ AUERSWALD—SAIDEMAN—TIERNEY: Caveat Emptor! National Oversight and Military Operations in Afghanistan — Internet: <http://mjtier.people.wm.edu/CaveatEmptor.doc> (Letöltés: 2009. október 21.), p. 7.

²⁷ LOBJAKAS, Ahto: Afghanistan: NATO Summit Stresses 'Progress' — Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073084.html> (Letöltés: 2009. október 12.)

²⁸ Riga Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 — Internet: <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Letöltés: 2009. október 10.), para. 5.

²⁹ Az ISAF misszióval kapcsolatban tett nemzeti korlátozásokról folytatott brit parlamenti vitát részletesebben ld. NATO Summit — House of Lords debates, 30 November 2006, 3:16 pm — Internet:

<http://www.theyworkforyou.com/lords/?id=2006-11-30c.910.0> (Letöltés: 2009. október 17.)

³⁰ Blair calls on EU allies to bolster troops — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545014/Blair-calls-on-EU-allies-to-bolster-troops.html> (Letöltés: 2009. október 11.)

³¹ Vélhetően a kritikák hatására is, a német kormány az afganisztáni hozzájárulásának kibővítéseként 6 db Tornádó repülőgép és 500 fő támogató személyzet vezényléséről döntött: a repülőgépek azonban elsősorban felderítési feladatokat voltak hivatottak végrehajtani, a katonák pedig nem vehettek részt harcoló műveletekben. Ld. HARDING, Thomas: Do your fair share in Afghanistan, NATO told — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545099/Do-your-fair-share-in-Afghanistan-Nato-told.html> (Letöltés: 2009. október 11.)

³² HARDING, u.o.

HADTUZOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

szükség szerinti összpontosításának lehetőségét.³³ Látogatása tapasztalatait a DSC úgy összegezte, hogy a nemzeti fenntartások tömeges előfordulását vélhetően a NATO afganisztáni szerepvállalásával kapcsolatos, jól körülhatárolható központi stratégia hiánya okozza. Annak érdekében tehát, hogy a NATO az általa vállalt feladatokat hatékonyabban végre tudja hajtani, a Szövetségnek biztosítani kell egy, az afganisztáni szerepvállalással kapcsolatos, megfontolt, részletes, és valamennyi fél egyetértésén alapuló stratégia kidolgozását és végrehajtását.³⁴

A probléma tartós megoldatlanságát jelzi, hogy 2008-ra az ISAF erőkre vonatkozóan megállapított és hivatalosan közölt nemzeti fenntartásoknak csak egy töredékét sikerült feloldani. *Egon Ramms* tábornok, az ISAF műveleteket irányító brunssumi NATO parancsnokság parancsnoka még 2008 májusában is a fenntartások súlyos korlátozó hatásáról tett említést, és a korlátozások gyakorlati hatását ugyanolyannak minősítette, mintha az ISAF erők létszámát csökkentenék. *Ramms* tábornok tájékoztatása szerint 2008 májusában még mindig 45 különböző nemzeti fenntartás volt hatályban az ISAF erőkre vonatkozóan, és az együttműködő országok közül 19 jelentett be földrajzi korlátozást a nemzeti alakulatok felhasználhatóságával kapcsolatban.³⁵

Az ISAF-erők rugalmasabb felhasználásának kérdése a későbbi NATO csúcstalálkozók napirendjén is szerepelt. Mind a 2008. áprilisi bukaresti, mind a 2009. áprilisi strasbourg/kehl-i csúcstalálkozóról kiadott hivatalos nyilatkozatukban a NATO-tagállamok állam- és kormányfői elkötelezték magukat amellett, hogy biztosítani fogják a fegyveres erők feletti lehető legteljesebb felhasználási jogot. Figyelemre méltó azonban, hogy míg Bukarestben a vezető politikusok a rugalmas felhasználási jogot az ISAF parancsnoka számára ígérték,³⁶ addig egy évvel később már saját parancsnokaik számára vállalták a kötöttségek lazítását.³⁷

JAVASLATOK A NEMZETI FENNTARTÁSOK EREDMÉNYESEBB KEZELÉSÉRE

Amint a fentiekben részletesen kifejtésre került, a nemzeti korlátozásokkal szemben felhozott legfőbb érvek közé tartozik, hogy lényegesen megnehezítik a műveleti tervezést, különösen akkor, ha ezek a korlátozások a tervezési folyamatban egyáltalán nem is ismertek. Nem véletlen tehát, hogy szakértők a műveleti tervezést segítő eszközök között tartják számon a művelet-végrehajtási szabályok (ROE) egységesítését, és a nemzeti korlátozásokkal kapcsolatos tájékoztató tevékenységet. A tervezés szempontjából célszerű lehet például egy olyan adatbázis kiépítése, amely összefoglalja a koalíciós partnerek által alkalmazott művelet-végrehajtási szabályokat, illetve az érvényes nemzeti korlátozásokat, és egyben tükrözi azt is, hogy a koalíciós partnerek hogyan értelmezik a műveleti szabályokat. Az eredményes együttműködés szempontjából hasznos lehet, ha olyan nemzeti kontingensek hajtanak végre közös feladatot, amelyekre közel azonos művelet-végrehajtási szabályok vonatkoznak, és a szabályok értelmezésében sincs közöttük lényegi különbség. Ellenkező esetben, vagyis ha ugyanolyan szituációra eltérő szabályokat kell alkalmazni, vagy a hasonló szabályokat az együttműködő felek lényegesen különbözően értelmezik, a közös feladat-végrehajtás ellehetetlenül.³⁸

Tekintettel a nemzeti fenntartások esetleges nagy számára, és sokszínűségére, a korlátozások kezelésének leghatékonyabb módszere egy olyan „caveat mátrix” lehet, amely a parancsnok által meghatározott csoportosítási szempontok (pl.

³³ Visit to Afghanistan, ref. 25., para. 12.

³⁴ Visit to Afghanistan, ref. 25., para. 14., 17.

³⁵ COOK, ref 7., para. 31., 32.

³⁶ „we will: (...) provide maximum possible flexibility of use of our forces by the ISAF Commander” Ld. ISAF’s Strategic Vision Declaration by the Heads of State and Government of the Nations contributing to the UN-mandated NATO-led International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan — Internet: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_208.html (Letöltés: 2009. október 13.), para. 4.

³⁷ „We will address urgently ISAF’s remaining shortfalls and provide our commanders with the maximum possible operational flexibility for the use of our forces.” Ld. Summit Declaration on Afghanistan, issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl on 4 April 2009 — Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52836.htm (Letöltés: 2009. október 13.)

³⁸ AUERSWALD—SAIDEMAN—TIERNEY, ref. 26., p. 8.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

országok vagy feladattípusok) alapján tartalmazza az ismert (hivatalosan közölt) nemzeti fenntartásokat, illetve esetleg azt is, hogy milyen nemzeti hatóság jogosult a korlátozás feloldására. Szakértői részről javaslat fogalmazódott meg egy olyan közös felhasználású weboldal kialakítására is, amelyen megtalálhatók lennének az együttműködő nemzetek művelet-végrehajtási szabályai és nemzeti korlátozásai, valamint az azok alapjául szolgáló dokumentumok, illetve azok a tapasztalatok, amelyek a gyakorlati végrehajtás során megfogalmazódtak. Hasznos eszköz lehet emellett egy olyan kérdőív (checklist) összeállítása, amelynek — nemzetek általi — megválaszolásával a koalíciós műveletek tervezői számára feltérképezhetők lennének a vonatkozó nemzeti szabályok.³⁹

A jövőbeni NATO műveletekben való együttműködés eredményességének fokozására irányuló lehetséges megoldási javaslatok az alábbiakban foglalhatók össze:

- amennyiben a nemzetek politikailag egyetértenek egy katonai művelet beindításával, lehetőleg tartózkodjanak attól, hogy belpolitikai indíttatásból nemzeti korlátozásokkal veszélyeztessék a művelet-végrehajtás sikerét;
- amennyiben jogi vagy technikai okokból mégis szükség van nemzeti korlátozásokra, ezek számát a lehető legkisebbsre kell csökkenteni;
- minthogy a békeidejű nemzeti szabályok általában nem alkalmasak a műveleti területen, harci körülmények között történő feladat-végrehajtás szabályozására, a nemzeteknek felül kell vizsgálniuk a vonatkozó nemzeti rendelkezéseiket;
- törekedni kell a döntési/jóváhagyási hatáskörök lehető legalacsonyabb szintre telepítésére;
- törekedni kell a nemzeti döntési hatásköröket minél közelebb telepíteni a műveleti területhez;
- a műveletek támogatásával összefüggésben felmerülő pénzügyi gondok kiküszöbölése érdekében a nemzeteknek törekedniük kell az anyagi erőforrások központosítására és célirányos felhasználására;
- a többnemzeti erőkhöz való nemzeti hozzájárulást befolyásoló bármilyen politikai, jogi, vagy katonai korlátozásról időben tájékoztatni kell a művelettervezőket.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tekintettel arra, hogy a nemzeti fenntartások a nemzeti szuverenitás egyfajta megnyilvánulásai, a jövőbeni NATO-műveletekkel kapcsolatban sem lehet reálisan arra számítani, hogy teljesen eltűnnek a művelet-végrehajtást korlátozó tényezők közül. A nemzeti korlátozások létezését, megfogalmazásának lehetőségét tehát tényként, a koalíciós műveletek velejárójaként kell elfogadnunk. A NATO-műveletekkel összefüggő nemzeti korlátozások létezésének egyik oka ugyanis a konszenzussal meghozott döntések végrehajtása mögött rejlő, eltérő nemzeti politikai szándékok érvényesítésében keresendő. A NATO-nak — mint konszenzusos szervezetnek — továbbra is figyelembe kell vennie azt a körülményt, hogy viszonylag kevés esetben fog valamennyi tagállam egy adott szituációt ugyanúgy megítélni. A folyamatosan bővülő tagság eredményeként pedig egyre több különvéleményre lehet számítani, amely mind nehezebbé teszi a konszenzus kialakítását.

A NATO döntéshozatali mechanizmusa révén biztosított egységben való cselekvés mindenestre olyan érték, amely félreérthetetlen üzenetet hordoz a tagállamok polgárai, más baráti országok, de akár a lehetséges ellenség számára is. A Szövetség összetartása minőségileg többet jelent az „akarat és képesség szövetségé”-nél. Ezen érték megvédése érdekében a jövőben is el kell fogadni bizonyos véleménykülönbségeket és korlátozásokat arra vonatkozóan, hogy az egyes tagállamok milyen katonai feladatok végrehajtását vállalják.⁴⁰

³⁹ CREBOLDER, Jacquelyn — COATES, Curtis — TORENVLIET, Gerard — STEWART, Andrew: The Impact of Coalition on Command and Control in Joint Fires Operations — 14th ICCRTS - "C2 and Agility" — Internet: http://www.dodccrp.org/events/14th_iccrts_2009/papers/021.pdf (Letöltés: 2009. október 20.), p. 15.

⁴⁰ HUNTER, Robert E: NATO caveats can be made to work better for the alliance — European Affairs, Jan 1, 2008 — Internet: <http://www.thefreelibrary.com/NATO+caveats+can+be+made+to+work+better+for+the+alliance.-a0182202617> (Letöltés: 2009. október 13.)

HADTUZOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Dr. VARGA Attila

Kulcsszavak: NATO, műveletek, nemzeti fenntartás, parancsnok, Afganisztán*Keywords:* NATO, operations, national caveat, commander, Afghanistan

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AUERSWALD, David P., SAIDEMAN, Stephen M., TIERNEY, Michael J.: Caveat Emptor! National Oversight and Military Operations in Afghanistan — Internet: <http://mjtier.people.wm.edu/CaveatEmptor.doc> (Letöltés: 2009. október 21.) -25. p.
- BANUSIEWICZ, John D.: 'National Caveats' Among Key Topics at NATO Meeting — Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=25938> (Letöltés: 2009. október 17.)
- Blair calls on EU allies to bolster troops — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545014/Blair-calls-on-EU-allies-to-bolster-troops.html> (Letöltés: 2009. október 11.)
- BRANSTEN, Jeremy: NATO: Afghanistan Overshadows Other Issues At Summit — Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073040.html> (Letöltés: 2009. október 11.)
- CLARK, Wesley K.: Waging Modern War — Public Affairs, New York (2001) — ISBN: 1-58648-139-8 -479 p.
- COOK, Frank (General Rapporteur): NATO Operations: Current Priorities and Lessons Learned — Committee Report (158 DSC 08 E bis), 2008 Annual Session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=1476> (Letöltés: 2009. október 18.)
- CREBOLDER, Jacquelyn — COATES, Curtis — TORENVLIET, Gerard — STEWART, Andrew: The Impact of Coalition on Command and Control in Joint Fires Operations — 14th ICCRTS - "C2 and Agility" — Internet: http://www.dodccrp.org/events/14th_iccrts_2009/papers/021.pdf (Letöltés: 2009. október 20.) -21. p.
- ESZES, Boldizsár, VASTAGH, László: Gondolatok a NATO-csúcs kapcsán — Internet: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/magyar_honved/gondolatok_a_nato-csucs_kapcsan (Letöltés: 2009. október 10.)
- European Governments Place Restrictions On Nato Forces In Afghanistan — Internet: <http://209.85.129.132/search?q=cache:E6VG5pfzH8QJ:www.turkishweekly.net/news/87369/-european-governments-place-restrictions-on-nato-forces-in-afghanistan.html+%22national+caveat%22&hl=hu&gl=hu&strip=1> (Letöltés: 2009. október 15.)
- EVERETT, Michael L.: Merging the International Security and Assistance Force (ISAF) and Operation Enduring Freedom (OEF): A Strategic Imperativ — USAWC Strategy Research Project (2006) — U.S. Army War College — Internet: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/ksil338.pdf> (Letöltés: 2009. október 19.) -21. p.
- Failure to Protect: Anti-Minority Violence in Kosovo, March 2004 — Human Rights Watch, July 2004, Vol. 16, No. 6(D) — Internet: <http://www.hrw.org/reports/2004/kosovo0704/3.htm> (Letöltés: 2009. október 18.)
- GARAMONE, Jim: Afghanistan NATO's Top Mission, Commander Says — Internet: <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=18020> (Letöltés: 2009. október 10.)
- HARDING, Thomas: Do your fair share in Afghanistan, NATO told — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1545099/Do-your-fair-share-in-Afghanistan-Nato-told.html> (Letöltés: 2009. október 11.)
- HUNTER, Robert E: NATO caveats can be made to work better for the alliance — European Affairs, Jan 1, 2008 — Internet: <http://www.thefreelibrary.com/NATO+caveats+can+be+made+to+work+better+for+the+alliance.-a0182202617> (Letöltés: 2009. október 13.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Dr. VARGA Attila

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

- ISAF's Strategic Vision Declaration by the Heads of State and Government of the Nations contributing to the UN-mandated NATO-led International Security Assistance Force (ISAF) in Afghanistan — Internet: http://www.summitbucharest.ro/en/doc_208.html (Letöltés: 2009. október 13.)
- KOENDERS, Bert (General Rapporteur): Afghanistan and the Future of the Alliance, Committee Report (068 PC 06 E), 2006 Spring session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=924> (Letöltés: 2009. október 18.)
- LELLOUCHE, Pierre (General Rapporteur): Operations in Afghanistan and the expanding NATO role — Committee Report, 2004 Annual Session (158 DSC 04 E rev. 1) — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=504> (Letöltés: 2009. október 19.)
- LOBJAKAS, Ahto: Afghanistan: NATO Summit Stresses 'Progress' — Internet: <http://www.rferl.org/content/article/1073084.html> (Letöltés: 2009. október 12.)
- LYNCH, Rick, JANZEN, Phillip D.: Looking to the Future: NATO Training Mission-Iraq — Joint Force Quarterly, Issue 40 — Internet: http://www.army.mil/professionalwriting/volumes/volume4/may_2006/5_06_2.html (Letöltés: 2009. október 12.)
- MIRANDA-CALHA, Julio (General Rapporteur): Lessons Learned from NATO's Current Operations — Committee Report (061 DSC 06 E), 2006 Spring session — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?CAT2=0&CAT1=0&CAT0=576&SHORTCUT=920> (Letöltés: 2009. október 18.)
- NATO Summit — House of Lords debates, 30 November 2006, 3:16 pm — Internet: <http://www.theyworkforyou.com/lords/?id=2006-11-30c.910.0> (Letöltés: 2009. október 17.)
- NYE, Joseph S.: NATO after Riga — Internet: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye40> (Letöltés: 2009. október 10.)
- PATERSON, Tony: German troops 'hid like rabbits' in Kosovo riots — Internet: <http://www.telegraph.co.uk/news/1461366/German-troops-hid-like-rabbits-in-Kosovo-riots.html> (Letöltés: 2009. október 19.)
- Prague to Istanbul: Ambition versus Reality - 21st International Workshop on Global Security, Berlin, 7-10 May 2004, "Global Security: A Broader Concept for the 21st Century" — Internet: http://www.csd.org/2004book/Gen_Jones.htm (Letöltés: 2009. október 20.)
- Presenter: NATO Training Mission Iraq Commander Lt. Gen. David Patreaus — DoD Briefing on NATO Training Mission in Iraq, February 10, 2005 — Internet: <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1707> (Letöltés: 2009. október 13.)
- RASHID, Ahmed: A Taliban Comeback? — Internet: <http://yaleglobal.yale.edu/content/taliban-comeback> (Letöltés: 2009. október 20.)
- Resolution 336 on Reducing National Caveats — NATO Parliamentary Assembly, 15 November 2005, Copenhagen, Denmark — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=828> (Letöltés: 2009. október 20.)
- Riga Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006 — Internet: <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> (Letöltés: 2009. október 10.)
- SAIDEMAN, Stephen M.: Caveats, Values and the Future of NATO Peace Operations — CIPS Policy Brief October 2009 — Internet: http://www.socialsciences.uottawa.ca/cepi-cips/eng/documents/CIPS_PolicyBrief_Saideman_Oct2009_000.pdf (Letöltés: 2009. október 30.)
- Summit Declaration on Afghanistan, issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Strasbourg/Kehl on 4 April 2009 — Internet: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52836.htm (Letöltés: 2009. október 13.)
- TAYLOR, Claire: NATO: The Istanbul Summit - - Research Paper 04/60, 26 July 2004 - House of Commons Library - ISSN 1368-8456 — Internet: <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2004/rp04-060.pdf> (Letöltés: 2009. október 21.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Dr. VARGA Attila

Budapest, 2010.
3. évfolyam 1. szám

Visit to Afghanistan [Defence and Security Committee], 3-8 September 2007, Rev 1 — Internet: <http://www.nato-pa.int/default.Asp?SHORTCUT=1301> (Letöltés: 2009. október 11.)

YOST, David S.: An interview with General James L. Jones, USMC, Retired, Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), 2003-2006 — NATO Defense College, RESEARCH PAPER no. 34 (January 2008) — Internet: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=CAB359A3-9328-19CC-A1D2-8023E646B22C&lng=en&id=55165> (Letöltés: 2009. október 20.) -8. p.